

УДК 061.6:638.88

РОГОЖА Михайло,

доктор історичних наук, доцент,
головний науковий співробітник сектору
архівознавства та документознавства
Національної наукової сільськогосподарської
бібліотеки НААН (м. Київ, Україна)

rohozhamm@ukr.netORCID: <https://orcid.org-0000-0002-0384-9064>

ДОСЛІДНА СТАНЦІЯ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН: НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ТА ПРЕЗЕНТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Необхідність створення і тривала робота Дослідної станції лікарських рослин (далі – ДСЛР) у с. Березоточа Лубенського р-ну Полтавської обл. підтверджує сприйняття її однією зі структур не тільки наукового, а й соціального значення. Діяльністю колективу наукових співробітників і технічних працівників вона ствердила та продовжує підтримувати необхідність розуміння подальшого розвитку наукового напрямку – культури лікарських рослин. У соціокультурному просторі Полтавщини її виникнення та розвиток, як відомо, забезпечували ентузіасти (найперше – П. І. Гавсевич (1883-1920)), підтримані владою. Зрозуміло, що суспільна необхідність її створення співпадала з невідкладною потребою влади заповнити лакуни дефіциту ліків промислового виробництва.

У контексті розуміння матеріалу, залученого до розгляду у статті, наголошено, що він за смисловим наповненням містить дві складові, обумовлені та пов'язані внутрішнім смислом змісту діяльності: науково-дослідницьку та репрезентативну.

Науково-дослідницька складова окреслена у звітах наукових співробітників про результати вивчення внутріродового та видового різноманіття, а також проведення відбору господарсько-цінних популяцій, форм лікарських рослин трьох видів (станом на 2010 р). Наступного року науковими співробітниками проведено створення нових високопродуктивних сортів 8 видів лікарських культур. До думки щодо необхідності їх створення було закладено потребу істотного збільшення урожайності сировини на 10-15% вищої за стандарт та з високим вмістом ФАР

(фармацевтично активних речовин) (станом на 2011 р.). У заключному звіті підкреслено, що дослідження стосувалися удосконалення вирощування семи видів традиційних лікарських культур (станом на 2013 р.).

Репрезентативна складова діяльності ДСЛР представлена матеріалами Міжнародних наукових (2006, 2014, 2016 рр.) та Всеукраїнських науково-практичних конференцій молодих вчених (2013, 2015 та 2017 рр.).

Наголошено, що впродовж понад 100 років існування станції колективом здійснено низку комплексних наукових досліджень з ресурсознавства, інтродукції, селекції, насінництва, насіннєзнавства, механізації, агрохімії, рослинництва та фітохімії.

Ключові слова: *дослідна станція, наука, лікарські рослини, традиції, колекції, дослідні поля, інтродукція.*

RESEARCH STATION OF MEDICINAL PLANTS: SCIENTIFIC AND REPRESENTATIONAL ACTIVITY

The establishment and long-standing operation of the Research Station of Medicinal Plants (RSMP), located in the village of Berezotocha, Lubny District, Poltava Region, demonstrate its recognition as an institution of not only scientific but also social significance. Through the work of its team of researchers and technical staff, the station has affirmed – and continues to affirm – the importance of further developing the scientific field of medicinal plant cultivation. In the sociocultural space of the Poltava region, the station's founding and development were made possible by dedicated enthusiasts, primarily P. I. Havsevych (1883–1920), with the support of the authorities. It is clear that the societal need for such an institution coincided with the government's urgent efforts to address the shortage of industrially manufactured medicines.

In the context of the material analyzed in this article, it is emphasized that the station's activity consists of two interrelated components: scientific research and representational engagement.

The scientific research component is evidenced in reports detailing the study of intraspecific and interspecific diversity, and the selection of economically valuable populations and forms of three species of medicinal plants (as of 2010). In the following year, researchers developed new high-yielding varieties of eight medicinal plant species. These developments responded to the need to significantly increase raw material yields by 10–15% above standard levels and to ensure a high content of pharmaceutically active substances (PAS) (as of 2011). The final report (2013) emphasizes that the research also focused on improving cultivation techniques for seven traditional medicinal plant species.

The representational component of the RSMP's activities is illustrated by its participation in international scientific conferences (2006, 2014, 2016) and national

scientific-practical conferences for young scientists (2013, 2015, 2017). Notably, the 2016 international scientific conference was dedicated to the 100th anniversary of the Research Station of Medicinal Plants.

It is important to note that over more than 100 years of operation, the RSMP team has conducted a wide range of comprehensive scientific research in the fields of resource science, plant introduction, breeding, seed production, seed science, mechanization, agrochemistry, crop production, and phytochemistry.

Keywords: *research station, science, medicinal plants, traditions, collections, experimental fields, plant introduction.*

Постановка проблеми. Діяльність Дослідної станції лікарських рослин, найпершої такого спрямування, стосувалася не тільки українських територій. Вона виявилася першою на території колишньої Російської імперії. На підтвердження цього наголосимо, що у 2016 р. станція відзначила свій 100-річний ювілей. Разом з тим вона продовжує залишатися у просторі уваги до її діяльності на нинішньому етапі свого існування. Інтерес викликаний цілою низкою причин. Наголосимо, не тільки війною, розв'язаною рф, у зв'язку з потребою ефективного лікування як військових-захисників, так і цивільного населення, яке також страждає від бомбардувань цивільної інфраструктури. Опосередковано війна примушує перерозподіляти кошти, зокрема, й на придбання ліків у зарубіжних виробників. Водночас, у загальноукраїнському масштабі йдеться і про засоби та лікарські препарати, котрі виробляються з сировини рослинного походження для підтримання щоденної діяльності людей у соціумі. Мова йде про висловлену свого часу В. Вернадським ідею ноосфери. Серед її основних положень – думка про створення екологічно нейтральної моделі розвитку, найперше – економічного, виробнича діяльність якого не становитиме загрози для розвитку й існування людства: споживання екологічно чистих продуктів, запобігання хворобам і лікування їх препаратами рослинного, а не синтезованого походження.

Аналіз досліджень і публікацій. Результати здійсненого історіографічного аналізу наукових публікацій щодо діяльності Дослідної станції лікарських рослин (с. Березоточа, Лубенський р-н, Полтавська обл.) не дають підстав стверджувати про наявність істотного масиву відомостей про неї, оскільки її діяльність має ознаки вузької спеціалізації. Історія створення на території Лубенщини дослідної станції лікарських рослин досліджена опосередковано, зокрема, через діяльність П. І. Гавсевича як ініціатора її організації, становлення, підбору підготовленого персоналу, налагодження роботи ним як першим директором (1916–1919). Для прикладу варто зіслатися на монографію В. Вергунова «Життєві та творчі обрії фундатора Лубенської дослідної станції лікарських рослин П. І. Гавсевича» [1] та дисертаційне дослідження О. Шадріної «П. І. Гавсевич (1883–1930) – вчений та організатор дослідництва з культури лікарських рослин в Україні» [10]. Крім того, знайдено окрему публікацію про одного з її директорів – Пакална Дайлоніса, його життєвий і творчий шлях [7, с. 25-28]; а також публікації: Л. Іванченко щодо внеску М. П. Дубровського у створення передумов заснування станції [7, с. 13-16]; В. Кривуненко – про внесок А. І. Закордонця у вивчення фізіології лікарських рослин [7, с. 16-19] та Я. П. Іващенко – одного з організаторів роботи дослідних установ на території України [7, с. 19-21]; Н. Куценко – про роботи Г. М. Кучмая – українського селекціонера-генетика у галузь лікарського рослинництва [7, с. 28-31].

Зрозуміло, що історіографія діяльності Дослідної станції лікарських рослин не вичерпується наведеними посиланнями. Вона значно ширша та багатша науковими дослідженнями, результатами та впровадженням їх у культуру вирощення лікарських рослин.

Мета дослідження – окреслити окіл досягнень науково-дослідницької діяльності наукових співробітників Дослідної станції лікарських рослин,

оприлюднених ними у просторі Міжнародних наукових і Всеукраїнських науково-практичних конференцій, як найбільш представницьких форм обміну результатами та ідеями, водночас – репрезентативними щодо визнання істотного внеску до справи забезпечення здоров'я українського українського народу на сучасному етапі.

Методологія дослідження базується на основних законах діалектики. Використано принципи історичної достовірності, об'єктивності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності, реалізації яких сприяли наступні методи дослідження: загальнонаукові, у т. ч. аналітичний, синтетичний, логічний тощо; історичні, у т. ч. проблемно-хронологічний та порівняльно-історичний; міждисциплінарні – джерелознавчий аналіз, структурно-системний і термінологічний аналізи.

Виклад основного матеріалу. Статтею на основі ноосферного підходу (В. Вернадський) доводиться необхідність стимулювання переходу суспільної свідомості та суспільної практики буття виду *Homo sapiens* (Людина розумна) щодо використання у власному життєзабезпеченні останніх наукових досягнень на основі екологічно нейтральної моделі існування. На нашу думку, одним з істотних аспектів екологічно нейтральної моделі існування бачиться використання медициною з профілактичною та лікувальною метою засобів підтримання діяльності організму людини на основі лікарських форм рослинного походження.

В її основі закладено основні положення запропонованого В. Вернадським поняття «ноосфера» в її сучасному трактуванні [2]. В сучасному розумінні «ноосфера» – такий стан біосфери, при якому визначальним чинником (рушієм) стає розумова діяльність і праця людини. Характерною, на наш погляд, домінуючою її ознакою виступає екологізація всіх сфер життєдіяльності людини.

Явище екологізації як внутрішня потреба та філософія медицини, навіть до проголошення В. Вернадським думки про потребу людини жити в гармонії з оточуючим середовищем, концентровано зосереджена в одній з основних її вимог: «поп посеге» – не зашкодити! Окрім того, цьому віками випробуваному застереженню достатньо повно відповідає використання лікарських форм, виготовлених із сировини рослинного походження. Очевидно, що розуміння такого стану із наданням допомоги хворим, покаліченим і пораненим знайшло свою реалізацію від 1709 р. Саме тоді, коли за результатами Північної війни було запроваджено т. з. «аптекарські городи (сади)», зрозуміло, що йшлося про масове вирощування тих рослин, які традиційно використовувалися у народній, з часом – офіційній медицині. Звідси й виникнення «запасних аптек». Важливо, зокрема, наголосити, що частина лікарських рослин, введених у культуру вирощування, зберегла своє значення і в сучасний період: Нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.); М'ята перцева (*Mentha piperita* L.), Наперстянка пурпурова (*Digitalis purpurea* L.) та ін.

Потрібно наголосити і про те, що «аптекарські сади» на українській території були створені в Глухові (1706 р.) та Лубнах (1709 р.). Не випадковим бачиться створення у нових історичних умовах спеціалізованих дослідницьких структур – дослідних станцій лікарських рослин.

Наявний інформаційний масив щодо напрямів дослідження дає підстави стверджувати про причинно-обумовлені підходи до організації різних аспектів вивчення лікарських рослин як культур. Відповідно, таке покладено в основу аналізу проведеної науковими працівниками станції дослідницької діяльності у часово-просторовому континуумі. Підставою для такого твердження стали матеріали Звітів про виконання науково-дослідних робіт упродовж 2010-2015 рр.

Так, звіт 04.03.031 «Вивчити внутрішньородове та видове різноманіття і провести відбір господарсько-цінних популяцій, форм лікарських рослин» (2010) стосувався вперше проведеного вивчення родів Шандри (*Marrubium* L.), Собачої кропиви (*Leonurus* L.) та продовженням вивчення роду М'яти котячої (*Nepeta* L.). Роботи виконані в контексті програми НДР УААН «Лікарські рослини». Проаналізовано поєднання у Шандри звичайної лікувальних і медоносних властивостей. Виявлено також, що вміст мірубіїну (з групи терпенів) у зразках трави склав 2,7%, що відповідає вимогам Європейської фармакопеї. У Кропиви собачої досліджено п'ять видів. За комплексом 2-х господарсько-цінних ознак виокремлено зразок *L. quinquelobatus* за вмістом флавоноїдів. Види М'яти котячої мають у своєму складі ефірну олію, тому стали об'єктом дослідження. Олію вичавлюють з насіння. Найвища схожість у насіння *N. transcaucasica*, а масова доля виходу ефірної олії – до 0,75% .

У висновку відзначено, що у розсаднику створено колекції лікарських рослин родів Шандри, Кропиви собачої та М'яти котячої.

У 2011 р. Дослідна станція лікарських рослин завершила виконання науково-дослідної роботи 04.03.02-001 «Створити нові високопродуктивні сорти 8 видів лікарських культур, з урожайністю сировини на 10-15% вищою за стандарт та з високим вмістом ФАР». В основу роботи покладено інтенсифікацію селекційних робіт та організацію насінництва. До створення нових сортів використані Шавлія лікарська (*Salvia officinalis* L.), Астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.), Шоломниця байкальська (*Scutellaria baicalensis* Georgi), М'ята перцева (*Mentha piperina* L.), Валеріана лікарська (*Valeriana officinalis* L.), Меліса лікарська (*Melissa officinalis* L.), Розторопша плямиста (*Silubum marianuv* (L.) Gaertn.), Десмодіум канадський (*Desmodium canadence* L. DC).

Наступний етап вивчення інтродукованої групи лікарських культур передбачав виконання науково-дослідної роботи: 04.03.02-003 «Провести державне сортовипробування нових сортів лікарських культур».

Вводячи до загального використання поняття «державне сортовипробування», наголосимо, що це – «...заключний етап селекційного процесу, на якому кращі селекційні форми-сорт, гібриди, лінії, популяції набувають офіційного визнання завдяки їхнім перевагам порівняно з відповідними стандартами за кількістю та якістю одержаної продукції або за агрономічними показниками рослин, враховуючи стійкість до хвороб, шкідників, та за іншими основними ознаками та властивостями, які забезпечують удосконалення технологічного сорту чи гібриду» [3, с. 6].

Державному сортовипробуванню підлягали наступні, вирощені в природних умовах Дослідної станції лікарських рослин, сорти: Ехінацея пурпурна, сорт «Чарівниця», М'ята довголиста, сорт «Посульська ліналоольна», М'ята перцева, сорт «Лебедина пісня», Головатень круглоголовий, сорт «Глобус», Мачок жовтий, сорт «Гедіос», Материнка звичайна, сорт «Україночка», Змієголовник молдавський, сорт «Запашний», Жовтушник розлогий, сорт «Пам'ять батька», Нагідки лікарські, сорт «Польова красуня», Козлятник лікарський, сорт «Богдан».

Крім того, до Звіту внесено відомості про включення до Державного Реєстру сортів рослин України сорти: «Чарівниця» Ехінацеї пурпурної; «Посульська» М'яти довголистої та «Лебедина після» М'яти перцевої; «Глобус» Головатня круглоголового; «Геліос» Мачка жовтого; «Україночка» Материнки звичайної; «Запашний» Змієголовника молдавського. Решта – рекомендовані для певних ґрунтово-кліматичних умов Лівобережжя Лісостепу України.

У подальшому в контексті екологічної безпеки вирощування лікарських культур відповідно до доручення Інституту сільського господарства Північного Сходу НААН України виконано науково-дослідну роботу 03.00.07.01.П «Розробити комплекс екологічно безпечних технологій вирощування нових та традиційних лікарських культур».

У заключному Звіті (2013 р.) підкреслено, що дослідження стосується удосконалення вирощування семи видів традиційних лікарських культур. До традиційних лікарських культур віднесені: М'ята перцева (*Mentha piperina* L.), Козлятник лікарський (*Galega officinalis* L.), Шавлія лікарська (*Salvia officinalis* L.), Ехінацея пурпурна (*Echinacea purpurea* L.), Нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.). До групи нових лікарських культур, які передбачається вирощувати, віднесені: Кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* L.), Лопух павутинний (*Arctium tomentosum* L.) та справжній (*Arctium lappa* L.). Крім того, передбачено удосконалити агротехнічні рекомендації щодо крапельного зрошення Валеріани лікарської (*Valeriana officinalis* L.), Шоломниці байкальської (*Scutellaria baicalensis* Georgi) та Ехінацеї пурпурової (*Echinacea purpurea* L.).

Залишаючи поза текстом статті технологічні особливості вирощування в умовах Дослідної станції лікарських рослин, оскільки вони належать винятково до власне виробничої та дослідної діяльності наукових працівників, бачиться доцільним оприлюднити отримані ними результати щодо окремих лікарських культур. Так, сівба насіння Кульбаби лікарської з нормою висіву 10 кг/га та глибину загортання 1,5-2 см сформувала оптимальну кількість рослин (51,2 екз. / м. л.), вона забезпечила найвищу біологічну врожайність сухих коренів до 49,0 ц/га. Найвищу врожайність свіжих коренів Лопуха справжнього (158, 6 ц/га) отримано у варіанті з нормою висіву 10 г/га та глибиною загортання насіння 2,0 см, за якої формується

оптимальна щільність рослин на рівні 13,1 екз./м. л. На Валеріані лікарській комплекс застосування мінеральних добрив в дозах (NPR)₉₀ плюс підживлення (NPR)₃₀ при краплинному зрошенні, за продовженого періоду вегетації при озимій сівбі культури, забезпечує найвищу врожайність сухих коренів з кореневищами на рівні 36,8 – 42,2 ц/га. Вирощування культури Ехінацеї пурпурної в умовах крапельного зрошування без застосування мінеральних добрив дозволило отримати урожайність трави до 57,0 ц/га та коренів до 20,3ц/га, що на 56,6% і 62,4% більше відносно контролю без поливу. Застосування передпосівного внесення добрив в умовах зрошення забезпечило найвищу врожайність сухої трави – 66,4 ц/га. Біологічна врожайність сухих коренів Шоломниці байкальської на 1-му році вегетації була найвищою у варіанті з поливом і внесенням добрив – 22,1ц/га, що на 125,5% більше відносно контрольного варіанту без поливу. Водночас, щодо Шоломниці байкальської й Ехінацеї пурпурової у варіантах з поливом відмічено найбільшу забур'яненість ділянок, яка становила 40,7- 41,2 шт./м₂ відповідно.

Крім того, відзначено, що методи досліджень дозволили проводити моніторинг за фітосанітарним станом селекційних сортів та перспективних зразків Омани високого (*Inula helenium* L.), Цмину піскового (*Helichrysum arenarium* L.) (Moench), Череди трилопатевої (*Bidens trihartita* L.) з метою виділення імунних до одного чи комплексу шкідливих організмів та впроваджувати їх у виробництво як найбільш перспективних з погляду захисту рослин.

Паралельно з питанням екології вирощування лікарських культур вивчалися інші питання, пов'язані з екологією. За результатами НДР «03.00.07,02 П Розробити науково-практичні засади підвищення якості лікарського рослинництва на основі створення сортів з високою екологічною адаптивністю та виробництва високоякісного насіннєвого матеріалу» (звіт 2013 р.) досліджено заявлені сорти

лікарських рослин для отримання перспективних сортів на етапах селекції з високою екологічною адаптивністю.

До процесу підвищення якості лікарських рослин (введення в дослідження) на основі створення сортів з високою екологічною адаптивністю та отримання високої якості насінного матеріалу було використано М'яту перцеву (*Mentha piperina* L.), Маруну цінерарієлисту (*Pyrethrum cinerariifolium* Trev.), Валеріану лікарську (*Valeriana officinalis* L.), Нагідки лікарські (*Calendula officinalis* L.), Собачу кропиву (*Leonurus cardiaca* L.). До перспективних для подальшого вивчення в умовах ДСЛР залучені Розторопша плямиста (*Silubum marianuv* L.) Gaertn.) та Лопух справжній (*Arctium lappa* L.). Вивчення цих видів проводилося на полях Дослідної станції лікарських рослин з урахуванням її ґрунтово-кліматичних умов щодо селекційно-насінницької сівозміни.

У конкурсному трирічному сортовипробуванні брали участь сорти Прилуцької дослідної станції та Нікітського ботанічного саду. За результатами конкурсного випробування найбільш перспективним виявився зразок М'яти перцевої М 01-09, який в умовах 2011-2013 рр. мав найвищу врожайність сухого листя – 22,3 ц/га, кореневищ 13,7 ц/га, вміст ефірної олії – 3,73%, посухо-жаростійкість – 9 балів.

Серед зразків Маруни цінерарієлистої зразок Мг -6-06 характеризується високим адаптивним потенціалом, за урожайністю сировини та насіння перевищує вихідну популяцію відповідно на 9% та 11%.

За результатами проведених досліджень колекції Нагідок лікарських виділені найбільш перспективні зразки: за висотою – С. о.-03-13, С. о. -99-3; за висотою куща – С. т. 11-34; за діаметром суцвіття – С. о.-03-10, С. о.-03-11, С.о.-03-16; за діаметром диска – С. о. -03-24 і С. о. 03-29; за довжиною язичкових квіток С. о. 03-

11; за стійкістю до борошнистої роси С. о. 03-10, С. о. 03-12, С. о. 03-13; за стійкістю до шкідників – С. т. 11-34, С. о. 03-24; за стійкістю до посухи – С. т. 11-34, С. о. 03-12; за урожайністю суцвіття – С. о. 04-26, С. о. 99-3, С. о. 99-7; за урожайністю насіння – С. о. 04-26, С. о. 03-30, С. о. 03-17.

Оцінка зразків Криви собачої в розсаднику показала, що в умовах 2011-2013 рр. перспективним є зразок L 12-11, який поєднує високу врожайність сухої речовини (67,3 ц/га), високорослість (144 см), найбільшу кількість генеративних пагонів (8 шт.) та стійкість до плямистості листя (7 балів).

Серед залучених в якості перспективних видів лікарських рослин досліджено:

– Розторопшу плямисту. Відзначено перспективний зразок S -65-09 з урожайністю насіння 10,6 ц/га, що на 9,3% перевищує показники виробничого зразка та вмістом суми флаволігнанів – 2,93%, що відповідає міжнародному стандарту Європейської фармакопеї (ЄФ) за кількісним і якісним вмістом. Виділений зразок сприйнятий екологопластичним.

– Лопух справжній. Сформовано його розсадник. Ведуться фенологічні спостереження за комплексом господарсько-цінних ознак, властивостей стійкості до посух, зимостійкості, біометричні виміри, ентомологічну та фітопатологічну оцінки. Встановлено, що приріст надземної біомаси триває до третьої декади серпня, а до завершення вегетації (жовтень) зменшується. Виділено як перспективні зразки: А-04-10 (85,3 г , 107,8 см); Аt-(73,0, 106,4 см). Корені лопуха мають ширше використання, тож основною господарсько-цінною ознакою є продуктивність коренів.

НДР «03/()23-24-37 Розробити науково-практичні засади підвищення якості лікарського рослинництва на основі створення сортів з високою екологічною адаптивністю та виробництвом високоякісного насіннєвого матеріалу» стосується

унікальної за своїм статусом багаторічної трав'янистої рослини: Астрагалу шерстистовіткового (*Astragalus dasyanthus* Pall.) Варто підкреслити, що природні запаси сировини цього виду в Україні незначні. Половина з них росте на заповідних територіях. З 1974 р. астрагал шерстистоквітковий занесений до Червоної книги УРСР як зникаючий вид, а також до Європейського Червоного списку та Світового Червоного Списку.

Другою складовою науково-дослідної роботи працівників Дослідної станції лікарських рослин є апробаційний характер оприлюднення результатів, реалізований у формі науково-практичних конференцій. Часово-просторовий континуум за наявними в опублікованому збірнику, виданому у 2006 р., локусами отриманих наукових результатів, достатньо представницький [6]. Матеріали систематизовані за наступними секціями: 1. Історія вивчення лікарських рослин (14 доповідей). 2. Ресурсознавство, колекціонування та інтродукція лікарських рослин (44 доп.). 3. Новітні технології в лікарському рослинництві та їх впровадження (17 доп.). 4. Генетика, селекція, насінництво та насіннєзнавство лікарських рослин (17 доп.). 4. Фізіологія лікарських рослин та біотехнології (5 доп.). 5. Фотохімічні дослідження та використання лікарських рослин в медицині (34 доповіді) – усього 101 матеріал. Найбільше надано матеріалів науковими співробітниками Дослідної станції лікарських рослин (43), науковцями Києва – 23, Полтави – 8, Харкова – 8, Донецька – 6, Чернівців – 5, Одеси – 4, Криму – 3 тощо. Друкувалися і зарубіжні дослідники культури лікарських рослин.

Наступна Міжнародна конференція ДСЛР була проведена лише у 2014 р., матеріали якої опубліковано за секціями: 1. Історія вивчення лікарських рослин (4 доп.). 2. Ресурсознавство, колекціонування та інтродукція лікарських рослин (11 доп.). 3. Новітні технології в лікарському рослинництві та їх впровадження (9

доп.). 4. Генетика, селекція, насінництво та насіннезнавство (10 доп.). 5. Фізіологія лікарських рослин та біотехнології (1 доп.). 6. Фітохімічні дослідження та використання лікарських рослин (10 доп.) [4]. Відзначено зменшення кількості учасників конференції до 47 осіб. Матеріали учасників конференції стосувалися різних аспектів дослідження лікарських рослин, їхнього хімічного складу та, відповідно, фармакологічних властивостей.

Наступна Міжнародна конференція, присвячена 100-річчю створення Дослідної станції лікарських рослин, проведена у 2016 р. [5]. Вона була присвячена. Природним було очікувати посилення дослідницької активності не тільки в українському науковому середовищі, а за його межами також. Робота конференції була організована у 7 секціях: 1. Історія вивчення лікарських рослин (12 доп.). 2. Ресурсознавство, колекціонування та інтродукція лікарських рослин (17 доп.). 3. Новітні технології в лікарському рослинництві та їх використання (12 доп.). 4. Генетика, селекція, насінництво та насіннезнавство лікарських рослин (9 доп.). 5. Фізіологія лікарських рослин та біотехнології (5 доп.). 6. Фітохімічні дослідження та використання лікарських рослин (18 доп.). 7. Еколого-економічні інструменти розвитку ринку лікарської сировини (6 доп.).

Не менш значимим бачиться явище участі зарубіжних дослідників лікарських рослин, як представників наукових шкіл і напрямів, що може не тільки гармонізувати та координувати дослідницькі процеси, але й виробляти нові та перспективні напрями досліджень у майбутньому.

Перша Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених на базі ДСЛР була проведена у 2013 р. [8]. Варто наголосити, що специфікою цих конференцій є їх проведення у найоптимальніший період розвитку об'єкта досліджень – лікарських рослин. Вони, вже переведені у польовій сівоzmіні на

дослідні поля та доступні для вивчення, таки переходять під впливом людського чинника у статус лікарських культур. Наступна, Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Перспективні напрямки наукових досліджень лікарських та ефіроолійних культур» (Березоточа, 5-6 червня 2015 р.), – дала підстави стверджувати про алгоритми чергування їх з проведенням Міжнародних [9]. Науковці акцентувати увагу на темі 90-річчя ботанічного розсадника ДСЛР, а також на важливій темі, зважаючи на особливості сучасних кліматичних умов, – впливові краплинного зрошення на вміст біологічно активних речовин в сировині лікарських рослин. Улітку 2017 р. за ініціатииви Інституту агроєкології та природокористування НААН була проведена III Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених [7].

Висновки. На наш погляд, діяльність Дослідної станції лікарських рослин (с. Березоточа Лубенського р-ну Полтавської обл.) відбувається в руслі опосередкованого виконання положень запропонованої В. Вернадським ідеї «ноосфера». В її основі – розуміння забезпечення людством власного існування, яке має спиратися на усвідомлену та безумовно використовувану повсякденно-екологічно нейтральну модель існування. Водночас, протидія неминучості процесів старіння і хвороб у людей має здійснюватися завдяки використанню з профілактичною та лікувальною метою засобів і препаратів рослинного походження. Окрім того, в умовах нинішньої російсько-української війни та нанесення агресором ударів по об'єктах промисловості, у т. ч. й хімічній і фармацевтичній, використання лікарських препаратів рослинного походження набуває важливого значення.

Проведений аналіз дослідницької діяльності ДСЛР за 2006-2017 рр. дозволив виокремити два основних напрями. Перший – основна дослідницька робота з

інтродукованими лікарськими рослинами й опублікування звітів про результати, створення колекцій видів і родин таких рослин, взаємодія з фармацевтичними НДІ та підприємствами-виробниками. Другий – проведення Всеукраїнських науково-практичних і Міжнародних наукових конференцій, основна мета яких полягає, очевидно, не тільки в обміні досвідом, але і в накресленні перспективних напрямів майбутніх досліджень. Ідеться про існування в дикій природі множини рослин, потенційно придатних для використання в якості лікарських.

Список використаних джерел та літератури

1. Вергунов В. А. Життєві та творчі обрії фундатора Лубенської дослідної станції лікарських рослин П. І. Гавсевича: монографія. Лубни, 2019. 227 с.
2. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере. *Успехи современной биологии*. 1944. № 18. Вып. 2. С. 113-120.
3. Звіт про наукова-дослідну роботу. Підпрограма 04.03. «ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ «Розробити заходи подальшого вдосконалення виробництва лікарської сировини з використанням ресурсозберігаючих технологій, досягнень в селекції і насінництві та принципів раціонального природокористування».
4. Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень: матеріали II Міжнародної конференції (Березоточа, 4-5 червня 2014 року). Лубни: Комунальне видавництво «Лубни», 2014. 208 с.
5. Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень: матеріали III Міжнародної конференції (Березоточа, 14-15 липня 2016 року). Київ: ТОВ «ДІА», 2016. 321 с.
6. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень», присвяченої 90-річчю Дослідної станції лікарських рослин УААН (Березоточа, 12-14 липня 2006 р.). Березоточа, 2006. 373 с.
7. Перспективні напрямки наукових досліджень лікарських та ефіроолійних культур: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Березоточа, 20-21 липня 2017 року) / ДСЛР ІАП НААН. Лубни: Комунальне видавництво «Лубни», 2017. 163 с.
8. Перспективні напрямки наукових досліджень лікарських та технічних культур: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих

вчених, 5-6 червня 2013 року / ДСЛР ІСГ Північного Сходу НААН. Лубни: Комунальне видавництво «Лубни», 2014. 103 с.

9. Перспективні напрямки наукових досліджень лікарських та технічних культур: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, 5-6 червня 2015 року (Березоточа, 2015) / ДСЛР ІСГ Північного Сходу НААН. Лубни: Комунальне видавництво «Лубни», 2015. 179 с.

10. Шадріна О. В. П. І. Гавсевич (1883-1930) – вчений та організатор дослідництва з культури лікарських рослин в Україні: Дис. ... к. і. н. Київ, 2019. 240 с.

References

1. Verhunov, V. A. (2019). Zhyttievi ta tvorchy obrii fundatora Lubenskoï doslidnoi stantsii likarskykh roslyn P. I. Havsevycha: monohrafiia [The Life and Creative Horizons of the Founder of the Lubny Research Station of Medicinal Plants P. I. Havsevych: Monograph]. Lubny [In Ukrainian].

2. Vernadskyi, V. I. (1944). Neskolko slov o noosfere [Several Words about the Noosphere]. *Uspekhi sovremennoi biologii – Advances in Modern Biology*, no. 18, issue 2, pp. 113–120 [In Russian].

3. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu. Pidprohrama 04.03. «LIKARSKI ROSLYNY»: «Rozrobyty zakhody podalshoho vdoskonalennia vyrobnytstva likarskoi syrovyny z vykorystanniam resursozberihaiuchykh tekhnolohii, dosiahen v selektsii i nasinnitstvi ta pryntsypiv ratsionalnoho pryrodokorystuvannia» [Report on research work. Subprogram 04.03. «MEDICINAL PLANTS» (Development of measures for further improvement of the production of medicinal raw materials using resource-saving technologies, achievements in breeding and seed production, and principles of rational nature management)] [In Ukrainian].

4. (2014). Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen: materialy II Mizhnarodnoi konferentsii (Berezotocha, 4-5 chervnia 2014 roku) [Medicinal plants: traditions and research prospects: materials of the II International conference (Berezotocha, June 4–5, 2014)] [In Ukrainian].

5. (2016). Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen: materialy III Mizhnarodnoi konferentsii (Berezotocha, 14-15 lypnia 2016 roku) [Medicinal plants: traditions and research prospects: materials of the III International conference (Berezotocha, July 14–15, 2016)] [In Ukrainian].

6. (2006). Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Likarski roslyny: tradytsii ta perspektyvy doslidzhen», prysviachenoï 90-richchiu Doslidnoi stantsii likarskykh roslyn UAAN (Berezotocha, 12-14 lypnia 2006 r.) [Materials of the International scientific conference «Medicinal plants: traditions and research prospects»,

dedicated to the 90th anniversary of the Research Station of Medicinal Plants of UAAS (Berezotocha, July 12–14, 2006)] [In Ukrainian].

7. (2017). Perspektivni napriamky naukovykh doslidzhen likarskykh ta efirooliinykh kultur: materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh (Berezotocha, 20–21 lytnia 2017 roku) [Prospects for scientific research in the field of medicinal and essential oil plants: materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference (Berezotocha, July 20–21, 2017)] [In Ukrainian].

8. (2014). Perspektivni napriamky naukovykh doslidzhen likarskykh ta tekhnichnykh kultur: materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, 5–6 chervnia 2013 roku [Prospective directions of scientific research of medicinal and industrial crops: Materials of the I All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists, June 5–6, 2013] [In Ukrainian].

9. (2015). Perspektivni napriamky naukovykh doslidzhen likarskykh ta tekhnichnykh kultur: materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh, 5–6 chervnia 2015 roku (Berezotocha, 2015) [Prospective directions of scientific research of medicinal and industrial crops: Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists, June 5–6, 2015 (Berezotocha, 2015)] [In Ukrainian].

10. Shadryna, O. V. (2019). P. I. Havsevykh (1883–1930) – vchenyi ta orhanizator doslidnytstva z kultury likarskykh roslyn v Ukraini [P. I. Havsevykh (1883–1930) – a scientist and organizer of research into the cultivation of medicinal plants in Ukraine]. Candidate's thesis. Kyiv [In Ukrainian].

Надійшла до редакції: 05.06.2025 р.

Схвалена до друку: 01.08.2025 р.